

BUYUK XITOIY DEVORI — QADIMGI XITOIY ME'MORCHILIGINING ULKAN YODGORLIGI

Yunusova Sevinch Hamidulla qizi

T02 guruh talabasi

Annatotsiya: *Buyuk Xitoy devori tarixi yozma manbalar tahlili va olib borilgan arxeologik tadqiqotlar asosida yoritilgan. Buyuk Xitoy devori qurilishi asos va sabalari haqida ma'lumot keltirilgan. Buyuk Xitoy devorida olib borilgan arxeologik topilmalar haqida bayon qilingan.*

Kalit so'zlar: *Chin, Yunesko, Sin Shixuandi, Men Tyan, Xan, Xiaop, Gansu, Min, devor, piramida.*

Buyuk xitoy devori Ulug' shoir Alisher Navoiyning «Saddi Iskandariy» dostonida Chin (Xitoy) mamlakati da Ya'juz zulmidan Qirvon Navohisi aholisini qutqarish uchun Iskandar tomonidan mis, qalay, rux, temir va tog' toshlaridan mustahkam, baland devor qurilganligi hikoya qilinadi.

Navoiyning asarida «Saddi Iskandariy» yoki «Saddi Chin» haqidagi ma'lumotlar afsonaviy tarzda bayon etilishiga qaramay, mazkur devorning juda qadimiyligidan va devor haqidagi fikrlar qadim zamonlardan boshlab mavjudligidan guvohlik beradi. Navoiy hikoya qilgan «Saddi Chin» devori tarixda «Buyuk Xitoy devori» nomi bilan mashhurdir.⁴⁵

Buyuk Xitoy devori dunyodagi eng yirik va eng qadimiy me'moriy yodgorliklardan biri bo'lib, YUNESKOning Jahon merosi ob'ektlarining bir qismi bo'lgan dunyoning yangi yetti mo'jizasidan biridir.

Devor 2700 yil davomida uch marta qurilgan. Mamlakatda uch marta ulkan qurilish e'lon qilindi va uch marta katta olomon yangi devorlar va minoralar qurib, chegaralami yengib bo'lmaydigan to'siq bilan mustahkamladilar. Birinchi devorning qurilishi miloddan avvalgi III asrda boshlangan imperator Tsin Shu Xuandi (Tsin sulolasi) hukmronligi davrida davlatni ko'chmanchi Hun xalqining bosqinlaridan himoya qilish. Barcha mavjud minoralarni mudofaa devori bilan birlashtirish buyurilgan. Buyuk qurilish shu tariqa boshlandi⁴⁶.

Imperiya chegarasiga qo'mondon Men Tyan boshchiligidagi 300 minglik armiya yuborildi, ular minoralarni va devorning asos qismini qurishni boshladilar, ularning katta

⁴⁵ <https://haqida.su/buyuk-xitoy-devori/?ysclid=lgqmc1jzup436363214>

⁴⁶ Грицак Е.Н. Пекин и Великая Китайская стена // Вече., 2005, – С 12 – 19

qismi o'tib bo'lmaydigan tog'li hududlarda o'tdi. Mamlakat markaziga olib boradigan yo'llar bilan bog'liq 34 ta baza qurildi⁴⁷.

Dastlab, devor ikki ming kilometr uzunlikdagi tuproqli tepaliklardan iborat edi. Uning eng qadimgi qismi dashtda balandligi 3-5 metr bo'lgan ulkan tuproqli g'ishtlar uyumlar ishlatilgan edi. Keyin ular bir-biridan 7 metr masofada parallel devorlar qurishni boshladilar va ular orasidagi bo'shliqlarni tuproq, qum va loy bilan qoplay boshladilar, tuproqni mahkam siqib, suv bilan to'kib tashladilar va toshga yaqin holatga keltirdilar. Qurilish uchun harbiy asirlar, mahbuslar va dehqonlar majburlab yuborilgan. Devorni qurishda taxminan ikki million kishi halok bo'ldi⁴⁸ va ularning qoldiqlari (afsonalardan biri) uning tagida devor bilan o'ralgan edi. Xitoyliklar: "Devordagi har bir tosh — bu kimningdir hayoti"⁴⁹, deyishadi.

Ikkinchi devorning qurilishi hunlarning doimiy bosqinlari bilan bog'liq bo'lib, ular inshootni yo'q qilish uchun ko'p kuch sarfladilar. Xan sulolasi davrida (miloddan avvalgi 206 - milodiy 220) devor g'arbga kengaytirildi va qo'riqchi minoralar qatori bilan to'ldirildi⁵⁰

⁴⁷ Гузик М.А., Учебный путеводитель по мировой художественной культуре. – М.: Просвещение, 1999. – С 135

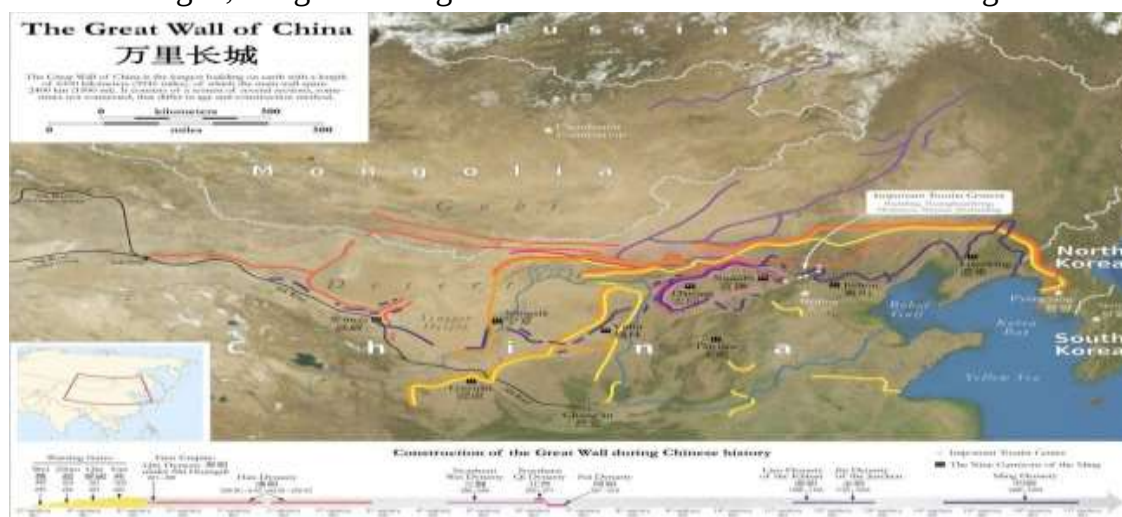
⁴⁸ Великая Китайская стена – интересные факты <http://kak-bog.ru/velikaya-kitayskaya-stena-interesnye-fakty3>. Великая Китайская стена: интересные факты и история возведения. <http://fb.ru/article/197095/velikaya-kitayskaya-stena-interesnye-fakty-i-istoriya-vozvedeniya>

⁴⁹ 25 поразительных фактов о Великой Китайской стене, которые вы не знали <http://travelask.ru/blog/posts/1183-25-porazitelnyh-faktov-o-velikoy-kitayskoy-stene-kotorye-vy>

⁵⁰ Гузик М.А., Учебный путеводитель по мировой художественной культуре. – М.: Просвещение, 1999. – С 138 с.

Min sulolasi davrida uchinchi devorni tiklash uchun millionlab xitoyliklar yuborilgan edi, ular endi g'isht va tosh bloklardan katta devor qurdilar, bu esa g'isht quyish uchun ohak bilan aralashtirilgan guruch yopishqoq massasidan tayyorlanganligini sababli devor yanada pishiq va mustahkam bo'ldi Uchburchak shaklidagi toshlar, o'lchamlari bo'yicha kesilgan, poydevor tagiga, devorning ichki qismiga yotqizilgan va undagi yo'laklarni qurish uchun ishlatilgan.

Devor 15000 ga yaqin minoralarni o'z ichiga oladi⁵¹. Ular har xil o'lchamdagi, turli maqsadlarga xizmat qilgan, turli xil materiallardan qurilgan, ammo ularning har biri kengligi va balandligi taxminan 10-12 m bo'lgan piramida edi. Ularning orasidagi masofa "o'qning ikki parvozi" da (taxminan 200 m) bo'lgan va ular balandligi taxminan 7 metr bo'lgan qalin devor bilan bog'langan (ba'zi joylarda, relefga qarab – 10 metrgacha). Tashqi devor balandligi 1,5 m gacha bo'lgan to'rtburchaklar tishlar bilan to'ldirilgan.⁵²

Devor bo'ylab garnizonlar joylashtirildi, ularning har biri ma'lum bir uchastka uchun javobgar edi. Devor o'zining tashqi tomoni bilan tik tog' yonbag'irlariga, ichki tomoni esa uni himoya qilayotgan qo'shinlarning harakatini yengillashtirish uchun yanada tekisroq tomonga qaragan. Xitoy tomonida qo'riqchi garnizonlari va omborlarning keng tarmog'i joylashgan. Tashqi tomondan yaqin atrofda qo'riqchi minoralari va kuzatuv punktlari joylashgan. Cho'llar tomon yana maxsus minoralar-chegara chiziqlarining oldingi postlari bor edi. Nihoyat, min sulolasi davrida (1368-1644) devor bugungi ko'rinishga ega bo'ldi.

⁵¹ Великая Китайская стена. 10 интересных фактов <https://travel.tochka.net/8017-velikaya-kitayskaya-stena-10-interesnykh-faktov>

⁵² 25 поразительных фактов о Великой Китайской стене, которые вы не знали <http://travelask.ru/blog/posts/1183-25-porazitelnyh-faktov-o-velikoy-kitayskoy-stene-kotorye-vy>

Shunday qilib, biz samoviy imperiyaning "buyuk tosh ajdaho" – bu imperiya chegaralarida turli vaqtlarda amalga oshirilgan uchta himoya qurilishi loyihalarining yig'indisi degan xulosaga kelishimiz mumkin.

Uch asrdan so'ng, mamlakatning shimoli – g'arbidagi Gansu provinsiyasidagi devorning 70 kilometrlik qismi faol eroziyaga uchraganligi ma'lum bo'ldi. Bu yerdagi buyuk inshootning yarmidan ko'pi vayron bo'lgan, ba'zi joylarda devor balandligi besh metrdan ikki metrgacha kamaygan. Keyin 1984 yilda deng Xiaopning tashabbusi bilan Xitoy devorini tiklash dasturi ishlab chiqildi, Xitoy hukumati, xorijiy kompaniyalar va ko'pincha oxirgi yuanini ehson qilgan xususiy shaxslar homiylar bo'lishdi. Devor butun mamlakat aholisi tomonidan tiklandi⁵³.

Devorning aksariyati bugungi kunda to'liq yoki qisman tiklashga muhtoj. Bu davlat, ayniqsa, Minqin okrugining shimoli-g'arbiy qismida ayanchli ahvolga tushadi, u erda kuchli qum bo'ronlari devorni yo'q qiladi va to'ldiradi. Odamlarning o'zi binoga katta zarar etkazadi, uylarini qurish uchun uning tarkibiy qismlarini demontaj qiladi. Yo'llar yoki qishloqlar qurish uchun yo'l ochish uchun bir vaqtlar hokimiyatning buyrug'i bilan ba'zi uchastkalar buzib tashlangan. Zamonaviy vandal rassomlari grafitlari bilan devorga rasm chizishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Великая Китайская стена: мифы и реальность // Элеонора Мандалян // [Электронный ресурс], режим доступа: (<http://www.newstyle-mag.com/vokrug-sveta/aziya/kitaj/velikaya-kitajskaya-stena-mify-i-realnost.html>)

2. Великая Китайская стена! // [Электронный ресурс], режим доступа: <http://www.liveinternet.ru/users/4153415/post156757923>

3. Грицак Е.Н. Пекин и Великая Китайская стена // Вече., 2005, – С 12 – 19

4. Гузик М.А., Учебный путеводитель по мировой художественной культуре. – М.: Просвещение, 1999. – 208 с.

5. Дергачев В. Цивилизационная геополитика (Геофилософия) Междисциплинарный учебник для вузов. Киев: ВИРА-Р, 2004. - 672 с.

Internet resurslar.

1.25 поразительных фактов о Великой Китайской стене, которые вы не знали <http://travelask.ru/blog/posts/1183-25-porazitelnyh-faktov-o-velikoy-kitayskoy-stene-kotorye-vy>

⁵³ Великая китайская стена. <https://ria.ru/world/20120606/666433460.html>

2. Великая Китайская стена – интересные факты <http://kak-bog.ru/velikaya-kitayskaya-stena-interesnye-fakty> 3. Великая Китайская стена: интересные факты и история возведения. <http://fb.ru/article/197095/velikaya-kitayskaya-stena-interesnye-fakty-i-istoriya-vozvedeniya>

3. Великая китайская стена. <https://ria.ru/world/20120606/666433460.html>

4. Великая Китайская стена. <https://ria.ru/world/20120606/666433460.html> 7. Великая Китайская стена: история и интересные факты символа Китая. <https://1chudo.ru/kreposti/12-vel>